

функциональных аспектов культуры профессионального общения, как перцептивно-аналитический аспект и аспект личностно-профессионального саморазвития, а также таких структурных компонентов культуры профессионального общения, как психологическая готовность к профессиональному общению и акмеологические инварианты профессионализма личности в профессиональном общении. Формой работы, позволяющей наиболее полно отразить базовые функционально-структурные особенности культуры профессионального общения государственных служащих, является тренинг-семинар.

This article analyses the features of the civil servant's professional communication culture in their professional development as a part of lifelong learning. The analysis of training programs for civil servants proves their insufficient devotion to the essential development needs, especially to such functional aspects of the professional communication culture, as perceptually-analytical aspect and the aspect of personal and professional self-development, as well as to such structural components of the professional communication culture as psychological readiness for professional communication and acmeological invariants of the professionalism of a person in professional communication. The training seminar is the work form which most fully reflects the basic functional and structural features of the civil servant's professional communication culture.

Статтю подано до друку 12.11.2013.

© 2013 р.

Л. В. Долинська, О. В. Темрук (м. Київ)

РОЗВИТОК ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК ПОКАЗНИКА ЙОГО ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ

Першочерговим завданням на сучасному етапі розбудови України є створення такої національної системи освіти, яка б сприяла відродженню національної культури, трансформації гуманітарної освіти, забезпеченню конкурентноздатності в Європейському і світовому освітньому просторі. Реалізація цього завдання вимагає нових поглядів і підходів до підготовки вчителя. «Освіта – навчання і виховання – є, як підкреслює відомий філософ сьогодення В.П.Андрущенко, - найбільш благородною і відповідальною сферою людської діяльності саме тому, що тут формується людина як особистість, зрощуються її світогляд і культура, закладаються основи майбутньої професії, кар'єри, життєвого успіху» [2, с. 3].

У зв'язку з цим актуальним виступає питання, що визначає, наскільки цілісно, повно, духовно та творчо особистість майбутнього вчителя здатна втілюватися в свою педагогічну діяльність: в її процесах, продуктах, у способах її здійснення. Поняття "втілення" нерозривно пов'язане з поняттям "привласнення". Останнє вказує на міру активності особистості в оволодінні культурою, досвідом, соціальними можливостями; воно розкриває міру самостійності, цілісності, духовності та творчості при оволодінні суспільним і педагогічним досвідом, професією, культурою тощо. Вказані аспекти стимулюють майбутнього вчителя до активної участі в творчій педагогічній діяльності. Тільки високо духовний, творчий молодий педагог буде здатний самовиразитися, самореалізуватися і самоздійснитися.

Існує два способи, як вказує С.Л.Рубінштейн, самоздійснення особистості. Перший із них пов'язаний із реалізацією безпосередніх взаємостосунків і зв'язків. Спочатку це стосунки в сім'ї,

потім в групі (однолітків), надалі в колективі (співробітників), при цьому, дані взаємостосунки ніяк не пов'язані між собою, не мають наступності на рівні особистості, оскільки вони не удосконалюються, зате досвід взаємодій і спілкування привласнюється особистістю і відбувається їх "автоматичне" перенесення з однієї вікової групи в іншу [9, с. 344-347].

Другий спосіб самоздійснення пов'язаний зі ставленням до життя в цілому, з вмінням абстрагуватися від його надлишкової конкретики, "специфіки" ставлень, в яких особистість може "зав'язнути" і не розвиватися, не рухатися вперед. Це під силу лише особистостям з глибоким духовним простором. Певно, що до такого рівня опанування себе в духовній сутності і повинен бути підготовлений сучасний вчитель. «Освіта повинна плекати високу духовність Людини. Ця норма закладена в саму суть освіти: „ось” – українською мовою звучить точніше: „вісь” (стержень, принцип організації тощо), „віта” – життя. Освіта – це вісь життя і оскільки його сутнісною ознакою є духовність, освіта постає у якості основного механізму її формування в поколіннях, які йдуть на зміну попереднім, утримують і продовжують життя у тих вимірах, в яких воно створено Богом» [2, с. 284].

Духовність – це спосіб самопобудови особистості, шлях до вищих життєвих цінностей, пошук та реалізація власного призначення, вибір власного образу життя, своєї ролі і долі, це зустріч з самим собою. Слід зауважити, що духовність не тотожна людській душі. Остання є суб'єктом духовності. Але спосіб буття, що спрямовується духом, завдяки якому органічно поєднуються духовні та матеріальні, природні та соціальні початки, визначає зміст поняття духовності.

Сферою реалізації і розкриття духовності є міжособистісні взаємини. Першоосновою духовності є здатність зрозуміти людину в її сутності, унікальності та неповторності. Тільки через розуміння іншого молода людина може прийти до розуміння себе, піднятися до розуміння культури свого духу. В.П.Андрущенко зазначає, що «Людська духовність – багатогранне і суперечливе явище. Вона формується як здатність переживати дійсне, минуле і майбутнє як сучасне. Духовність не зводиться до свідомості. Вона є результатом іншого (ніж відбиття) ставлення до дійсності» [2, с. 284].

На шляху досягнення високого рівня духовності є ряд труднощів, які має подолати педагог. В процесі професійної підготовки майбутньому вчителю, з однієї сторони, необхідна самореалізація як постійний елемент практичного вираження свого "Я", а з другої - осмислення власної духовності постійного зворотного зв'язку між власними вчинками і цінностями, між активністю і самоконтролем, між особисто запропонованими перспективами і досягнутими результатами.

За свідченням К.О. Абульханової-Славської, в основі культури, в цілому, лежить здатність особистості будувати своє життя у відповідності з загальнолюдськими цінностями і здатність її чуттєвого переживання, тобто, можливість психологічного "привласнення" цінності життя, а також, здатність здійснювати пошук та відкривати для себе нові цінності. Таким чином, самореалізація особистості у власному житті, своїх справах, вчинках, взаємостосунках, конкретних ситуаціях може досягати рівня, який відповідатиме цінностям моральності, творчості, естетики в широкому розумінні слова, що й становлять неперехідні принципи духовності як такої [1, с. 260]. «Діяльнісне походження духовності зумовлює її характер: духовність органічно вплетена в діяльність, підпорядковує її цілі свого, здавалося б, автономного розвитку, реалізується в діяльності, охоплюючи і спрямовуючи її своїми людинотворчими орієнтирами. Поза духовності діяльність втрачає виміри людяності» [2, с. 285].

Духовна культура вчителя є системою світоглядних уявлень і переконань, які реалізуються у ставленні до себе, інших людей і оточуючого світу та є необхідною умовою гуманістичного контексту педагогічної діяльності [6]. Водночас духовність педагога виступає творчою здатністю до психічної реалізації та вдосконалення, яка обумовлює спрямованість на внутрішній, духовний світ власний та учнівський, що створює більш досконалий фактор супроводу обдарованих дітей, породжує у розрізі взаємодії духовне спілкування вчителя та учня, яке визначає моральне і розумове збагачення [3].

У структурі духовної культури особистості педагога Н.Д.Вінник [3] виділяє наступні компоненти: - *прагнення усвідомлювати професійні знання як цінності* (прагнення відрізнити дійсні людські, професійні цінності від псевдоцінностей, утримувати професійну рівновагу між матеріальними та духовними цінностями, розвивати і вдосконалювати свої знання, уміння, навички, створювати власну систему особистісних цінностей, цінувати і дотримуватися культури своєї нації, народу, сім'ї, професії, людини як особистості та суб'єкта праці); - *прагнення любові до дітей* (почуття любові, поваги до дітей, здатність однаково ставитися та цінувати всіх учнів із відкритим серцем сприймати дитину з усіма її недоліками і перевагами); - *прагнення рефлексії* (осмислення передумов, закономірностей і механізмів власної діяльності, використанні різноманітних інтелектуальних засобів самопізнання і саморегуляції, аналіз результатів власної діяльності, минулого досвіду, цілей на майбутнє, усвідомлення еталонів, стандартів і механізмів пізнавальних процесів у діяльності, осмислення і розробка своєї життєвої програми, ціле тощо); - *прагнення до духовного спілкування* (здатність до пошуку та визначення інформації духовного характеру, здатність до сприйняття нестандартних думок, ідей партнерів зі спілкування, почуття поваги, прояв співчуття, емпатії у процесі спілкування, бачення цінного у поглядах кожного, пошук нових форм спілкування, здатність до розширення свідомості, формування нового мислення, нової картини світу); - *прагнення до гуманістичної спрямованості* (принесення користі світові, людству, країні, ближнім, виявлення мотивів гуманістичної поведінки, інтерес до прикладів гуманізму в історії, турбота про людей, відсутність егоцентризму, почуття гуманізму, доброзичливість); - *прагнення гармонійного саморозвитку* (бажання досягти та підтримувати гармонію у внутрішньому світі, інтерес до власної сутності, відкритість світу внутрішньому та зовнішньому, новим поглядам, досвіду, самовдосконаленню, створення власної картини світу, почуття гармонії, задоволення від внутрішнього прогресу, віра в себе); - *прагнення духовної та творчої самореалізації* (чітке усвідомлення і розуміння себе, бажання в соціумі знайти своє місце, інтерес до духовних цінностей, до прикладів самореалізації високодуховних людей, до особливостей їхніх життєвих шляхів, реалізація себе у різних видах діяльності, соціальної поведінки); - *прагнення до набуття та реалізації духовного досвіду* (стійке прагнення духовного розвитку, здатність до систематизації власного та загальнолюдського духовного досвіду, дослідження наступності духовних традицій, здатність до розвитку існуючих духовних учень, здатність довіряти власному досвіду, виносити самостійні моральні судження з позиції мудрості, любові, почуття задоволення від духовної самореалізації); - *інтелектуально-творчі прагнення* (здатність до концентрації та свідомого керування увагою, емоційна стійкість, здатність передбачати наслідки своїх дій, розпочинати та завершувати певний етап духовного зростання, здатність до творчого аналізу проблем, ситуацій, життя, власної поведінки); - *прагнення психічної саморегуляції власних емоцій, дій, думок, реакцій* (прагнення та вміння підтримувати в основному позитивний емоційний тон, зберігати спокій у стресовій ситуації, бути емоційно привабливим, зберігати здоровий глузд у конфлікті, проявляти гнучкість мислення при вирішенні складних завдань; гнучке керування своїм настроєм, бажаннями,

сприятливе для інших вираження негативних емоцій та настроїв, самопрограмування своєї діяльності, самоконтроль); - *прагнення творчого використання професійно-психологічних знань* (прагнення сміливо випробовувати себе в нових справах, ситуаціях, створювати власні і сприймати інші оригінальні ідеї, незвичні образи, практично реалізовувати свої нові ідеї, приймати і використовувати нестандартні уявлення, образи, знаходити нестандартні рішення в будь-яких життєвих і професійних ситуаціях).

Духовна культура педагога за своїм змістом передбачає широке коло її складових, що пов'язані як з загальноестетичними джерелами (ціннісними орієнтаціями, естетичними ідеалами і смаками, педагогічним досвідом і тактом, соціальними установками та моральними поглядами і переконаннями, духовними витоками, світоглядом особистості), так і з конкретними професійними знаннями, уміннями та навичками. Адже велику соціальну відповідальність приймають ті, хто обрав шлях сприяння творінню духовного змісту іншої особистості. Обрання педагогічної професії вимагає від майбутнього вчителя оволодіти вмінням, насамперед, формувати у собі здатність творити за законами краси, гуманізму і культури, оскільки „істинно людська життєдіяльність здійснюється лише на засадах глибокої духовності і головними домінантами якої є віра, надія та любов” [2, с. 285].

З метою експериментального виявлення особливостей сформованості духовної культури майбутнього вчителя було використано адаптовану до умов професійної підготовки майбутнього фахівця методика Н.Д.Вінник «Духовна культура особистості педагога», яка дозволяє визначити загальний рівень духовної культури та рівні розвитку зазначених вище одинадцяти структурних компонентів. Методика містить дві шкали: шкала А – оцінка сили духовно-професійного прагнення, шкала Б – оцінка міри реалізації професійно-психологічних прагнень у поведінці). До дослідження були залучені студенти різних спеціальностей НПУ імені М.П.Драгоманова.

Отримані результати проведеного експериментального дослідження представлені у табл. 1.

Як демонструють дані проведеного дослідження, що представлені у табл. 1, загальний середній показник прагнення духовної культури майбутнього вчителя становить 4,3 бали, що відповідає середньому рівню. Що ж стосується середнього показника міри реалізації духовної культури у поведінці майбутнього педагога, то він становить 3,5 бали, що також відповідає середньому рівню. Однак відмінності у середніх показниках окремих компонентів духовної культури студентів виявляють суперечність між силою культурно-психологічних прагнень та мірою їх реалізації у поведінці. Так, майбутні вчителі демонструють здебільшого високий та дуже високий рівні прагнення гармонійного розвитку, творчої та духовної самореалізації, психічної саморегуляції, естетичного використання професійних знань, однак реалізувати їх у житті студентам не вдається повною мірою, на що вказує зниження рівнів середніх показників за вказаними компонентами до середнього.

Високодуховна креативна особистість вчителя формується як результат розвитку когнітивних, операційних та особистісних характеристик індивіда, які можуть бути розвинені по суті у кожного студента при наявності у нього позитивної мотивації до оволодіння вчительською діяльністю. Поєднання набутих знань, умінь та навичок з індивідуальними здібностями та особистісними характеристиками надасть творчості вчителя власного "почерку", індивідуального стилю виконання діяльності, які й роблять педагога неповторною, яскравою, унікальною особистістю.

Такий підхід до підготовки майбутнього вчителя зумовлює, на нашу думку, як розуміння студентами мети педагогічної діяльності - забезпечення кожному учневі можливості стати духовно і

фізично розвиненою, вільною, відповідальною, творчою і культурною особистістю, так і оволодіння ним засобами педагогічної майстерності та високим рівнем професійної культури.

Таблиця 1

Середні показники духовної культури майбутнього вчителя

№ з/п	Духовно-професійні прагнення (цінності)	Сила культурно-психологічних прагнень (шкала А)		Реалізація культурно-психологічних прагнень (шкала Б)	
		Середній бал	Рівень	Середній бал	Рівень
1.	Усвідомлення професійних знань на ціннісному рівні	4,5	високий	3,8	високий
2.	Любов до дітей	4,2	середній	3,5	середній
3.	Рефлексія професійних цінностей	4,2	середній	3,5	середній
4.	Духовне спілкування	4,3	середній	3,4	середній
5.	Гуманістична спрямованість	4,1	середній	3,2	середній
6.	Гармонійний саморозвиток	4,6	дуже високий	3,6	середній
7.	Творча та духовна самореалізація	4,6	дуже високий	3,5	середній
8.	Набуття та реалізація духовного розвитку	4,3	середній	3,4	середній
9.	Інтелектуально-творчі прагнення	4,1	середній	3,2	середній
10.	Психічна саморегуляція	4,4	високий	3,5	середній
11.	Естетичне використання професійних знань	4,4	високий	3,5	середній
Загальний показник духовної культури		4,3	середній	3,5	середній

Слід відмітити тенденцію технократизму та інформатизації педагогічного мислення, які проявляються в тому, що і педагоги, і учні повинні отримувати чітко визначені, формальні знання, уміння і навички, тоді як завдання розвитку особистісних якостей, духовності і креативності майбутнього вчителя залишаються менш значущими. Це призводить до підготовки вчителів з обмеженим кругозором та примітивним соціальним мисленням, бездуховних та догматичних, з установками на передачу знань, яких у них, порівняно з іншими наявними джерелами та засобами інформації, явно недостатньо для забезпечення належного статусу та авторитету. «Серед можливих негативних наслідків обвальної інформатизації освіти є загроза втрати почуттєвості спілкування вчителя і учня в навчально-виховному процесі; своєрідна деінтелектуалізація навчання, його заміщення механічними правилами роботи з комп'ютером; загальна криза творчості, в яку підневільно потрапляють учасники навчально-виховного процесу» [2, с. 378].

Водночас, гуманістична психологія стверджує, що кожна людина має високий природний потенціал до розвитку своєї самості, сутності, до самоактуалізації, духовного та творчого розвитку і сучасна психолого-педагогічна наука веде інтенсивний пошук шляхів і засобів підготовки вчителів до творчої діяльності.

Сучасна психолого-педагогічна наука пропонує ряд концепцій (педагогіка співробітництва, креативна педагогіка, особистісно-орієнтоване навчання), реалізація яких на практиці і передбачає високий рівень духовної культури вчителя. Проте втілюються вони в педагогічній діяльності лише окремими духовними, творчими вчителями, оскільки сама підготовка майбутнього фахівця у педагогічному вузі не достатньо будується на використанні цих концепцій і обмежується здебільшого лише їх декларацією без технології оволодіння.

Констатація останнього факту логічно приводить до висновку, що процес підготовки у вузі духовно багатого творчого вчителя з високим рівнем професійної культури має забезпечуватися високодуховними та творчими викладачами, які здатні до креативного мислення не лише як вчені-теоретики, але й як особистості, духовність яких органічно вплетена в їх діяльність.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. / К.А.Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Андрущенко Віктор. Роздуми про освіту. Статті, нариси, інтерв'ю. / В.Андрущенко. – К. : Знання України, 2005. – 738 с.
3. Вінник Н.Д. Методика „Духовна культура особистості педагога” / Н.Д.Вінник // Практична психологія та соціальна робота. - №10. – 2012. – С. 36-41.
4. Долинська Л.В. Самопізнання студентів у процесі засвоєння курсів психології / Л.В.Долинська // Науково-методичні проблеми викладання психолого-педагогічних дисциплін : Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Мелітополь, 1997. – С. 50-52.
5. Долинська Л.В. Усвідомлення студентами педвузу завдань та вимог майбутньої діяльності / Л.В.Долинська, С.В.Яремчук // Психологія: 36.наук.пр. – К., 1998. – Вип. 1. - С. 3-7.
6. Кудрявцева В.Ф. Розвиток духовної культури педагога в системі підвищення кваліфікації: автореф. Дис. На здобуття наук. ступеня канд.. пед. наук / Кудрявцева В.Ф. – К., 1997. – 24 с.
7. Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості / Матеріали науково-практичної конференції. – Луцьк, 1994. – Ч. 1. – Р. – 583 с.
8. Обдарована особистість: пошук, розвиток, допомога / Матеріали доповідей та повідомлень на Міжнародній науково-практичній конференції. – К.: Гнозис, 1998. – 584 с.
9. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. / С.Л.Рубинштейн. – М., 1976. – С. 344-347.

В статье обосновывается понимание духовной культуры учителя как системы мировоззренческих представлений и убеждений, которые реализуются в отношении к себе, другим людям и окружающему миру, выступает необходимым условием гуманистического контекста педагогической деятельности и творческой способностью к психической реализации и совершенствованию, что обуславливает одновременную направленность на духовный мир собственный и своего воспитанника. Раскрыта структура духовной культуры личности педагога и приведены данные экспериментального исследования проявления силы культурно-психологических намерений и их реализации в деятельности будущего учителя.

Определены трудности и факторы формирования духовной культуры будущего учителя как показателя его личностно-профессионального роста.

In the article the understanding of the spiritual culture of a teacher as a system of the world outlook ideas and persuasions, which is fulfilled in the attitude towards itself, other people and outward things, has been grounded. The spiritual culture of a teacher is the necessary condition of the humanism context of pedagogical activity and creative ability for psychical realization and development, which determines the simultaneous directedness on the own spiritual world and the spiritual world of a student. The structure of the spiritual culture of the personality of a teacher has been revealed and the data of the experimental research of the display of the force of cultural-psychological intentions and their realization in activity of a future teacher have been given. The difficulties and the factors of building of spiritual culture of a future teacher as an indicator of his/her personality and professional growth have been defined.

Статтю подано до друку 15.11.2013.

© 2013 р.

О. В. Строяновська (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ТА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ТВОРЧОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

Сучасна гуманістична парадигма вітчизняної освіти передбачає оволодіння педагогами системними знаннями щодо закономірних зв'язків людини з природою, світом та суспільством і формування свідомого й відповідального ставлення до особливостей становлення особистості у національному, соціокультурному та освітньому просторі. Тому проблема якісної професійної підготовки майбутніх вчителів залишається актуальною в будь-якому суспільстві. У зв'язку з цим на сучасному етапі відбувається підвищення вимог суспільства до творчого потенціалу вищих педагогічних навчальних закладів освіти; інтенсивно ведеться пошук і розробка оптимального змісту, форм і методів підготовки педагогічних кадрів, готових до професійної творчості, яка сприяє самоактуалізації і самореалізації як вчителів, так і їх вихованців. У наш час творчий підхід до виконання професійних обов'язків одночасно є і умовою, і показником інтенсивного оновлення педагогічної праці. Тому ми приєднуємося до думки Є.С. Жарикова та С.Л. Крушельницького [3], що в майбутньому здатність до творчості буде одним з найголовніших критеріїв професійної придатності вчителя, і вважаємо, що домінуючою метою професійної підготовки студентів в умовах вищого навчального педагогічного закладу повинно бути формування їх готовності до педагогічної творчості, яка зумовить їх професійний і особистісний саморозвиток, а також розвиток творчих можливостей учнів та студентів.

У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття педагогічної творчості або професійної творчості вчителів трактується по-різному [1], [4], [6], [8], [9]. В.С. Шубинський [11] визначає педагогіку творчості як особливу галузь педагогічної науки, яка займається виявленням закономірностей формування творчої особистості. Л.І. Рувинський [10] дає визначення педагогічній творчості як пошуку вчителем нових рішень, постановки нових завдань, застосування нестандартних прийомів діяльності. Педагогічний словник визначає педагогічну творчість як оригінальне та високоефективне вирішення вчителем навчально-виховних завдань, збагачення теорії та практики виховання й навчання. Таким чином, педагогічна творчість учителя - це